

Savremeni urbani procesi

Već u XVIII veku kriza zahvata apsolutističke vladavine i društvene osnove na kojima je počivalo dotadašnje društvo. Feudalni sistem bio je već uveliko zamenjen kapitalističkim, što je uticalo na pojavu promena u političkoj organizaciji. Stvoreni su novi oblici društvene organizacije i upravljanja radi što boljeg i efikasnijeg poslovanja, investiranja i proizvodnje. Stvorena su prva deoničarska društva u koja su se udruživali pojedinci, sa svojim kapitalom, radi sticanja što veće dobiti. Ekonomska osnova urbane eksplozije bila je industrijalizacija. Industrija je omogućavala najveće zarade. Gledajući sa prostornog aspekta, razvoj industrije nije bio ravnomeran. Uz to, postojala je jaka prostorna specijalizacija u industrijskoj proizvodnji. Tako su se čitave pokrajine specijalizovale za tekstilnu industriju ili rudarstvo, pojedini gradovi za brodogradnju ili metalurgiju i sl. Rudnici uglja postaju najznačajniji faktor lokacije industrije, jer je parna mašina u početku bila izum koji je dosta iracionalno trošio uglja. Na ovaj način razvijale su se rudarsko - industrijske regije. Industrija je imala veliku ulogu i u socijalnom prestrukturiranju i prostornoj pokretljivosti stanovništva. Jedno od bitnih obeležja industrijske urbanizacije u XX veku jeste eksplozivan razvoj gradova posebno nastanak velikih aglomeracija. Jezgra urbanog razvoja bili su gradovi, ali i ruralna naselja. U gradovima su bili locirani industrijski pogoni, industrijske četvrti i predgrađa. Grad je bujao i prostorno se širio. Specifičan tok urbanizacije imale su rudarske pokrajine. U njima je došlo do naglašene disperzije urbanog razvoja, što je razumljivo jer su jezgra urbane kritalizacije bila fokusirana na rudarska područja. Oko njih su nastajala rudarska naselja koja su postepeno dobijala infrastrukturu. Tako su nastajala naselja koja su postepeno dobijala obeležja malih gradova. Dinamika urbanog razvoja odrazila se na apsolutni porast stanovništva i povećanje udela gradskog stanovništva. Razvoj velikih urbanih aglomeracija, pa i urbanih regija koje su promenile red veličine centara u mnogim zemljama, jedno je od bitnih obeležja industrijske urbanizacije. Još u XIX veku pojavila se urbana eksplozija koja je uticala na stvaranje velikih urbanih aglomeracija, kasnije nazvanih konurbacije. Konurbacije su najčešće nosile naziv po pokrajini u kojoj su se razvile. Industrijski grad je produkt urbanizacije na određenom stupnju društveno – ekonomskog razvoja na kojem industrija zapošljava gotovo najveći deo aktivnog stanovništva i ujedno je i najznačajnija privredna delatnost. U ovakvim uslovima javlja se industrijska urbanizacija. Prostorna struktura industrijskog grada doživela je preobražaj i zahvaljujući novim sadržajima, u industrijskom gradu glavni sadržaj postaju fabrike. Zbog svog značaja u gradovima, fabrike su prve bile locirane i to najčešće pored reka ili na najpovoljnijim lokacijama. Često su vlasnici fabrika ili rudnika gradili stambena naselja za svoje radnike u blizini fabrika ili rudnika pa su tako nastala radnička naselja. Ova naselja često su bila prenaseljena i infrastrukturno loše opremljena. Dok se železnički saobraćaj još nije u potpunosti razvio, železničke stanice bile su locirane u gradskom jezgru kako bi se što brže stizalo od fabrika do istih. Ali kada su se železnice počele intenzivnije razvijati, gradovi su se počeli naglo prostorno širiti. Zahvaljujući središnjem položaju i velikoj dostupnosti, gradska jezgra postala su najvrednija za lokaciju trgovine, finansijskog poslovanja i drugih funkcija. Zbog skupoće zemljišta i koncentracije poslovnih zgrada i objekata stanovništvo se počelo seliti u rubne delove grada i ova pojava bila je zastupljena više među bogatim stanovništvom. Ova pojava prisutna je i danas u gradovima. Fabrike su postale veliki zagađivači životne sredine i u razvoju grada malo se posvetilo pažnje prostornom planiranju. U postindustrijskom razdoblju javljaju se nove tendencije u urbanom razvoju pa se menja i

prostorno – funkcionalna struktura grada. Ova faza se naziva faza metropolizacije ili tercijarna faza, jer se u okviru nje javlja nagli razvoj tercijarnih delatnosti pa se u gradovima sve tome podređuje. Imućniji slojevi građana premeštaju svoje stambene zone prema ivičnim delovima grada, a u centru grada žive siromašniji slojevi.

U islamskim državama, vrlo veliki procenat stanovništva živi u gradovima, jer sela ljudima ne pružaju dovoljno mogućnosti za zapošljavanje. Glavni razlog povećanja islamskih gradova jeste visoki prirodni priraštaj i imigracije. U islamskom svetu razlike između sela i gradova su ogromne i zbog toga što je tržište nafte locirano u gradu, a trgovina naftom povećava socijalnu razliku između grada i sela.

U Africi su se industrijski gradovi razvijali pod uticajem Evropljana. Uglavnom su to gradovi sa pravilnom šemom ulica, a zgrade su nosile pečat evropske arhitekture. Kod prelaznih tipova gradova mogu se opaziti oni delovi koji pripadaju domorodačkim kulturama i delovi koje su podigli Evropljani. U Africi je pogotovo izražena urbana primarnost, gde su pojedini urbani centri veći i značajniji od drugih. Zbog migracija stanovništva u gradove i uz visok prirodni priraštaj u gradovima, Afrika preuzima vodeću poziciju u svetu po porastu gradskog stanovništva. U gradovima Azije javljaju se slični urbani procesi kao i u gradovima Afrike samo što je u Aziji prisutan još viši prirodni priraštaj i ekonomski neopravdano i masovno doseljavanje stanovništva u gradove. Ovo za posledicu ima preveliku gustinu naseljenosti, nekontrolisan razvoj stambenih zona i nezaposlenost.

Latinska Amerika bila je prostor koji je u kolonijalnom periodu snabdevao Evropu sirovinama, pa je to bio veliki izvozni prostor i prostor koji je uvezio indistrijsku robu. Što se tiče povećanja gradskog stanovništva u Latinskoj Americi, slična je situacija kao u Africi i u Aziji. Imigracija velikog opsega ekonomski nije opravdana, što izaziva niz socijalnih i drugih problema. Jedan od najvećih problema je stambeni problem. Zato se u ivičnim delovima naselja javljaju nekontrolisana naselja, koja u pojedinim slučajevima zalaze i dublje u gradska tkiva. Mnoga naselja građena su od kartona, dasaka i lima i neka od njih nemaju ni struju ni vodu, kanalizaciju, škole. Divlja naselja nizivaju se slamovi, oni koji se nalaze u ivičnim delovima su „slamovi nade“, a oni su centralnim zonama „beznadežni slamovi“. U urbanim procesima Latinske Amerike najznačajniji problemi su nedostatak radnih mesta i siromaštvo. U ekonomskoj strukturi gradova izdvaja se tzv. bazar ekonomija, koju čini veliki broj malih privatnih preduzeća, često organizovanih u okviru porodice. Nedostatak stanova, radnih mesta, veliko siromaštvo, socijalna segregacija i drugi problemi koji nisu lako rešivi.

Osnovno obeležje angloameričkog grada je mladost. Prvi gradovi imali su odbrambene sisteme tj. jednostavne polisade ili bedeme. Reč je o prvim trgovačkim emporijama na specifičnim lokacijama koji su služili kao trgovački centri i polazišta za dalja osvajanja. Proces metropolizacije je u Angloamerici počeo najranije i najviše se i razvio. U metropolitiskim područjima u SAD je 1980. živelo preko 75% stanovništva zemlje. To je onaj stadijum urbanog razvoja kada najveći udeo stanovništva radi u tercijarnim delatnostima, a kada se udeo onih koji rade u poljoprivredi smanjuje. Centri rada u uslužnim delatnostima nastaju na mestima maksimalne dostupnosti, što znači da prate razmeštaj stanovništva. U ovom slučaju prostorne organizacije dolazi do disperzije stanovništva u okviru gradskih aglomeracija koju pospešuje porast životnog standarda, naglašena socijalna diferencijacija stanovništva i sve veće prostorne pokretljivosti. Posledica je veće prostorne pokretljivosti stanovništva jaka koncentracija ljudi u stambenim, ivičnim i prigradskim zonama grada. Razvoj automobilske saobraćaja uslovio je

razvoj prigradskih stambenih zona, suburbanih zona. Tako je oko grada stvoren gusto naseljen i urbanizovan prostor koji zajedno sa gradom čini urbanu celinu – metropolitksu regiju. Metropolizacija je najjače došla do izražaja u onim prostorima Angloamerike u kojima su se razvili i najveći gradovi. To je, pre svega, severoistočna obala Atlantika, industrijski pojas, područje oko reke Sv. Lorenc i Velikh jezera, Kalifornije. U tim je krajevima bila jaka koncentracija gradova pa su se formirale urbane zone u obliku izduženih traka. Najveća od njih proteže se od Bostona do Vašingtona, a nazvana je megalopolis. U metropolitkski prsten preseljava se deo stanovništva iz centralnih gradova, zbog čega oni imaju u celini usporeniji porast stanovništva, premda se u mnogim velikim gradovima broj stanovništva smanjuje. Industrija je doživela znatnu decentralizaciju. Mnogi industrijski pogoni premešteni su iz srednjih, slabije dostupnih i prostorno ograničenih lokacija u prigradske zone. Značenje trgovinsko poslovnog centra nije se suviše smanjivao, jer je u njemu došlo do jače funkcionalne specijalizacije. Međutim, unutrašnji pojas grada doživeo je jaču degradaciju, posebno najstariji pojas. U industrijskoj fazi urbanizacije nastajali su novi gradovi koji su se brzo razvijali. Gradska jezgra mogu se podeliti na poslovni prostor, koji ima svoje jezgro i svoju ivicu i na prelaznu zonu. Posebno su veliki problemi nastali u središnjim zonama velikih gradova sa više od 800000 stanovnika. Poslovni centar, pogotovo njegovo jezgro, učinjeno je što kompaktnijim, tako da se funkcionalno i fizionomski preoblikuje, zbog čega se ograničava njegovo prostorno širenje. Postoji središnja tzv. šoping zona sa trgovinama na malo i drugim uslužnim delatnostima. Gradnja velikih blokova jedna je od mera preoblikovanja i ograničavanja prostornog širenja poslovnog centra. Tendencija je da se iz više dosadašnjih blokova spajanjem stvori jedan tzv. super blok. Pešačke zone su noviji elementi u preoblikovanju središnje zone. U nekim gradovima pešačke zone zauzimaju i do 20% poslovnog centra. Te zone preuzele su funkciju prolaza ili pasaža.